

HILVARENBEEK EN DE PILOTENLIJN

door Karst Smit

Brief van Karst G. Smit, in de oorlog als marechaussee gelegerd te Hilvarenbeek, aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, n.a.v. 'Courage Herr Passport', door Marie A. Krauss. In dit boek beschrijft mevrouw Krauss de lijn tussen Twente en Brussel, waarlangs geallieerde piloten maar ook andere vluchtelingen geleid werden. In onderstaande brief, gedateerd 8 september 1963, zet de heer Smit uiteen hoe de in bovengenoemd boek beschreven zaak zich in werkelijkheid heeft afgespeeld.

In januari 1942 werd ik van Kaatsheuvel overgeplaatst naar de Marechausseebrigade te Hilvarenbeek. Tot het patrouillegebied van deze brigade behoorden o.a. het dorp Esbeek met bossen tot aan de Belgische grens en de bossen van de Levensverz. Mij. 'De Utrecht' die eveneens doorlopen tot aan de grens. In april 1942 was ik enige malen in deze bossen op patrouille samen met de marechaussee J. van Mastrigt. Wij troffen tweemaal mannen aan, die uit Duitsland ontsnapte Franse krijgsgevangenen bleken te zijn. Wij hebben deze Fransen over de Nederlands-Belgische grens gebracht in de richting van het Belgische dorp Weelde en moesten hen verder aan hun lot overlaten. Aan het einde van genoemde maand werd Van Mastrigt overgeplaatst.

Uit de verhalen van de Fransen had ik begrepen dat zij in Twente over de Duitse-Nederlandse grens gekomen waren en hun reis te voet door Nederland gemaakt hadden. Dit bevredigde mij niet en ik besprak deze zaak met mijn vriend Bertram H. Brasz, destijds en thans (anno 1963) nog wonende te Tilburg, Plataanstraat 32. Hij is geboortig uit Enschede. De heer Brasz vertelde mij dat hij een neef had, genaamd Cornelis Brasz, woonachtig te Enschede in de Haaksbergerstraat 37, naast het Hoofdbureau van Politie, en dat hij er zeker van was dat zijn neef Cornelis in de illegaliteit was. Bertram zou een afspraak voor me maken.

Nog in april reisde ik op een vrije dag naar Enschede en had een zeer bevredigend gesprek met Cornelis Brasz. De toen gemaakte afspraak was als volgt: Cornelis Brasz en zijn vrienden zouden op elk vrij moment langs de Nederlands-Duitse grens patrouilleren teneinde de ontvluchte Fransen op te pikken. Zij zouden hen zonodig van andere kleren voorzien en begeleiden tot het station te Tilburg. Tevoren zou ik per post op bedekte

wijze ingelicht worden, zodat ik de overgebrachte Fransen zou kunnen afhalen. De Fransen konden overnachten bij Bertram Brasz in Tilburg.

Ik had echter een overnachtigsadres nodig in Hilvarenbeek. In dit dorp woonde in een kleine villa aan de Diessenseweg de heer Cornelis van der Heijden, groothandelaar in tabak en sigaren (dus allerm minst *farmer*, zoals Marie Krauss beweert). Hij was de vader van de thans bekende filmregisseur Jef van der Heijden. De oudste zoon van de heer Van der Heijden, genaamd Marcel, was van beroep onderwijzer en gaf ook les aan de plaatselijke marechaussee in algemene ontwikkelingsvakken. Ik ging praten met Marcel en zijn vader en het resultaat was dat zij hun huis openzetten voor elke vluchteling die ik hun zou brengen. De Van der Heijdens hebben van eind april 1942 tot november 1943 zeer veel mensen, vreemdelingen en joodse Nederlanders in hun huis gehad en hun voor een kapitaal aan voedsel verstrekt en dit alles zonder er één cent voor te vragen. Vader Cornelis en de zonen Marcel en Gustaaf zijn later door de Duitse C.F.P. gearresteerd en in Duitse concentratiekampen omgekomen.

Ik was mij ervan bewust dat, wilden de Fransen min of meer veilig zijn, zij minstens tot Brussel gebracht zouden moeten worden. Eind april en begin mei 1942 had ik echter geen contactadres in Brussel. In de eerste dagen van mei belde Bertram Brasz uit Tilburg mij op of ik bij hem langs wilde komen. Zijn neef Cornelis uit Enschede had hem gevraagd of ik bereid zou zijn om een joodse Nederlander uit Enschede, die zelf een adres in Brussel had, over de Belgische grens te brengen. Ik stemde toe en enige dagen later arriveerde ten huize van Bertram Brasz te Tilburg de heer Andries Hoek, eigenaar van een modezaak aan de Noorderhagen te Enschede. Hij vertelde mij dat hij een modiste in dienst had gehad, genaamd Marie Krauss en wonende in Brussel-Molenbeek St. Jan, Vander stichelenstraat 157. Hij wilde gaarne naar haar toe om vanuit Brussel te trachten Zwitserland te bereiken. Hierop vertelde ik de heer Hoek mijn probleem i.c. het verkrijgen van een contactadres in Brussel.

Hij beloofde dit met Marie Krauss en haar broer Jean te bespreken en aan te kondigen dat ik de familie Krauss een week later in Brussel zou bezoeken. Ik heb de heer Hoek op 10 mei 1942 via de Weelsedijk over de Belgische grens gebracht. Daarvoor had ik Weelde al enige malen bezocht en mij op de hoogte gesteld van vertrekplaatsen en -tijden van tram en bus naar Turnhout. Ditzelfde had ik in Turnhout gedaan voor de tram naar Antwerpen. De 'crossers' behoeften dus niet 'ins Blaue hinein' te lopen.

Het contactadres in Weelde was het café van Marie Segers-Ooms, gelegen aan de Groote Baan nr D. 56. We konden er aan de achterzijde via de 'koer' naar binnen. Zij heeft in die twee jaren practisch alle door ons overgebrachte personen in huis gehad en gratis gevoed. Ook heeft zij ons meermalen Belgische francs toegestopt als wij in geldnood waren.

Inmiddels hadden de volgende marechaussees van de Brigade Hilvarenbeek zich bereid verklaard mee te doen. Ik vermeld ze hier in volgorde van hun aandeel in illegaal werk: David Jonkers, afkomstig uit Dordrecht, thans (anno 1963) hoofd personeel van de Delanafabrieken te Dedemsvaart en wonende aldaar Wilhelminastraat 33; Hubertus Meeuwissen, thans wonende te Hoeve (N.Br.); Albert Wisman, afkomstig uit Borne, thans vermoedelijk wonende te Meppel; Cornelis Keurhorst, afkomstig uit Nijmegen, vermoedelijk in september 1944 gefusilleerd in het Concentratiekamp te Vught; Frederik de Pagter, afkomstig uit de Provincie Zeeland, gedood in 1944 tijdens een bombardement op 's Hertogenbosch.

Medio mei 1942 gingen genoemde David Jonkers en ik naar Brussel en bezochten er de familie Krauss op het adres Vanderstichelenstraat 157. Het gesprek werd hoofdzakelijk met Jean gevoerd. Hij maakte meer indruk op ons dan zijn zuster Marie. Ik verklaar hierbij met klem dat ik Marie voor het eerst in Brussel heb ontmoet en niet in Tilburg. Jean zei ons dat hij contact had met leden der Belgische Rijkswacht en dat voor het vervoer van door ons overgebrachte personen van Brussel naar de Belgisch-Franse grens gezorgd zou kunnen worden. Voor het vervoer in Franrijk zouden de Belgische gendarmes zich verstaan met hun Franse collega's.

Verder kwamen wij overeen dat wij de zwakke broeders onder de Fransen tot in Brussel zouden brengen, aan de meer zelfstandige en intelligente zouden wij het adres van de familie Krauss geven (nimmer schriftelijk!). Eventueel Engelssprekenden zouden te allen tijde gebracht worden. Ik zou de vluchtelingen zoveel mogelijk zelf brengen daar ik Brussel kende en de Franse taal enigszins machtig was. Nadrukkelijk werd nog afgesproken dat de marechaussees uit Hilvarenbeek zouden zorgen dat de over te brengen personen zouden beschikken over reisgeld tot Brussel en een Belgische identiteitskaart. Na deze uitvoerige afspraak keerden Jonkers en ik de volgende dag naar Hilvarenbeek terug. We waren door de oude mevrouw Krauss vriendelijk opgenomen en aten er als in vredestijd.

Spoedig daarop begonnen de Fransen met regelmaat vanuit Twente in Tilburg te arriveren. De familie Van der Heijden had niet te klagen over buitenlandse gasten. Gelukkig verklaarde de heer Cornelis van der Heijden, die veel in België gereisd had en getrouwd was met een Belgische vrouw, zich bereid eveneens personen naar Brussel te brengen. Ook zijn zoon Eugène van der Heijden, toen nog studerend, thans H.B.S.-leraar te Boxtel, wonende aldaar Leenhoflaan 13a, trad tot ons toe. Ik merk hierbij op dat de schuilnaam 'Vos', die Marie Krauss in haar boek vermeldt, niet gebruikt werd door Van der Heijden Sr., maar door zijn zoon Eugène.

In het begin was het verkrijgen van Belgische identiteitspapieren moeilijk. Wij marechassees stalen ze van Belgische smokkelaars, die we gevangen hadden. Een vriend van Eugène, genaamd Jan Naaijkens, thans bekend door zijn openlucht- en wagenspelen tijdens de Kempische Cultuurdagen, tekende met veel zorg de stempels over de nieuw opgeplakte foto's. Hij deed het goed, maar toch voldeed het niet. Eugène kreeg echter via een relatie een ongebruikte Belgische identiteitskaart in handen. Bij een contact in Amsterdam gelukte het hem hiervan een fotografisch cliché te laten maken. Een kantoorboekhandel in Tilburg bleek een soort kartonpapier te hebben in de juiste groene kleur. Tenslotte werden in de Drukkerij van Naaijkens te Hilvarenbeek kaarten gedrukt die niet te onderscheiden waren van de originele. Het gemeentestempel werd door Jan Naaijkens nagemaakt. De meergenoemde Jef van der Heijden leerde in die tijd het vak van fotograaf. Hij zorgde voor de pasfoto's van de over de grens te brengen personen.

Het was voor ons noodzakelijk om regelmatig brieven naar Brussel te verzenden, zonder dat deze door de Duitsers gecontroleerd werden. Posten in Nederland was dus uitgesloten. Bij de doorlaatpost Goirle-Poppel woonde en woont nog de expeditie-agent Constant Heeren; hij heeft er tevens een grenscafé. Heeren is getrouwd met een Belgische vrouw uit Poppel. Haar zusje Octavie Heeren of Vieteke, zoals wij haar noemden, kwam dagelijks officieel de grens over om haar zuster op 't Hollandse in de huishouding te helpen. Zij bracht altijd onze brieven in haar broekje of onder haar hemdje over de grens en postte ze in Poppel. Op een onzalig ogenblik hebben we Marie Krauss met haar in kennis gebracht. We hebben er veel spijt van gehad, want M.K. ging deze plaats gebruiken om de grens te passeren, wat onnodig en gevaarlijk was, niet alleen voor haar maar ook voor de familie Heeren.

De financiering van dit illegale werk was een probleem. Wij hadden geld nodig om de reizen van onszelf en de over te brengen personen te bekostigen. De laatsten verstrekten wij enig zakgeld in Belgische valuta. Er waren de hoge kosten van voeding in België. Om dit alleen van onze salarissen te doen, bleek een onmogelijkheid. Om aan geld te komen heb ik shagtabak gesmokkeld uit België, bracht deze naar Den Haag en verkocht dit gewilde artikel in een ministerie aldaar.

Normaal werden de personen dus van het station Tilburg gehaald en ondergebracht bij de familie Van der Heijden. Voor zover ik mij kan herinneren heeft Marie Krauss hieraan éénmaal meegedaan. Dit was geen succes, want haar begaafdheid op de fiets was niet bijster groot. Wij hebben haar dan ook uitdrukkelijk verzocht in België te blijven, daar haar werkterrein in Brussel lag. Desondanks is zij toch enige malen alleen in Hilvarenbeek geweest. Nu was Hilvarenbeek in de oorlog een plaats waar alleen de eigen bewoners en enige Duitsers rondwandelden (Deutscher Grenzschutz). De verschijning van Marie Krauss, tamelijk opgemaakt en op z'n Brussels modieus gekleed, baarde meer opzien dan ons lief was.

Als ik me goed herinner was het in augustus 1942, toen Eugène van der Heijden en ik enige personen naar de familie Krauss brachten. Bij een gesprek in haar woning zei Marie Krauss ons ongeveer het volgende: In het vervolg moeten jullie voor de mensen die ons gebracht worden, een bedrag aan geld meebrengen. Er zijn genoeg rijke fabrikanten in Nederland. Zoek ze maar op en vraag maar geld. Zonder geld houden wij ermee op.' Het was f 300,= of f 500,= per persoon. Eugène en ik waren zeer verontwaardigd over dit voorstel. De afspraak was toch dat wij in Nederland zouden financieren en de Belgen in en vanaf Brussel. Hierna hebben wij alle contact met de familie Krauss verbroken. Marie kwam ons nog wel eens lastigvallen in Hilvarenbeek, maar werd dan zonder meer de grens weer overgebracht.

In augustus 1942 heb ik via de Brusselse gereformeerde dominee J. Maaskant kennisgemaakt met mevrouw Elisa Chabot, destijds wonende te Brussel, Rue Jules Lejeune, nr 4, thans wonende te Genève. Haar dochter, Charlotte Ambach was destijds verloofd met Ernest Vanmoorlechem, destijds commissaris van de gemeentepolitie in Ixelles, vermoedelijk gefusilleerd in een kamp in Bayreuth in het begin van 1945.

Vanaf deze kennismaking werden alle geallieerde piloten en door de regering in Londen opgevraagde Nederlanders naar het adres van mevrouw Chabot gebracht. Ernest

Vanmoorlechem was verbonden aan de 'service Eva', behorende tot de illegale organisatie 'Portemine' te Brussel. Kort na onze kennismaking heb ik de heer Vanmoorlechem uitvoerig over de activiteiten van de familie Krauss ingelicht.

Toendertijd was de districtscommandant van de Marechaussee te Tilburg de adjudant H. de Wilde. In het begin van 1943 zei hij mij, van 'hogerhand' het verzoek te hebben gekregen mij in alle opzichten ter wille te zijn. Hierop heb ik hem gevraagd enige marechaussee's te willen overplaatsen. De organisatie voor het grenspasseerwerk zal er daarna als volgt uit: In Hilvarenbeek waren actief de marechaussee's Wisman, de Pagter en Keurhorst, in Goirle: Jonkers en Meeuwissen plus de huidige adjudant der Rijkspolitie A.J. van Broekhoven, in Baarle Nassau: de marechaussee's Van Gestel en Gerritsen, beiden in september 1944 gefusilleerd, de huidige opperwachmeester der Rijkspolitie H. Niessen en ondergetekende. In Baarle Nassau hadden wij alle medewerking van onze commandant, de opperwachmeester Chr. de Gier. Bij dit alles is Marie Krauss in het geheel niet meer te pas gekomen.

Onze organisatie heeft gedraaid tot 16 november 1943, op welke datum een onzer burgermedewerkers, de heer Willem Schmidt uit Zeist, in Turnhout door de C.F.P. werd gearresteerd. Als gevolg hiervan werden in Brussel de Chabots en Vanmoorlechem gearresteerd, in Hilvarenbeek de broers Marcel en Gustaaf van der Heijden. De marechaussee's konden door koelbloedig optreden van hun commandanten onderduiken.

In het totaal werden over de grens gebracht: ruim 80 Franse krijgsgevangenen, ruim 40 geallieerde vliegers, ruim 150 Joodse Nederlandser en ongeveer 20 Nederlanders die Londen als hun einddoel hadden. Bij de laatsten waren: Mr. H.P. Linthorst Homan, thans Commissaris der Koningin in Friesland, en de cavallerieofficieren Pahud de Mortanges en Greter.

Na het einde van de oorlog heeft Marie Krauss geen enkele poging ondernomen om met Eugène van der Heijden of met mij in contact te komen. De betreffende Engelse en Amerikaanse diensten hebben op eigen initiatief onze organisatie zorgvuldig uitgezocht. Het resultaat was o.a., dat Eugène van der Heijden de Amerikaanse 'medal of freedom' en de Engelse 'Kings Medal for courage' kreeg. Ondergetekende ontving o.a. de 'medal of freedom with silverpalm' en een 'member of the British Empire'. Het heeft mij wel bevreemd dat Marie Krauss, indien zij zoveel geallieerde vliegers geholpen heeft, dergelijke onderscheidingen niet heeft ontvangen.